

Serdeczne podziękowania dla Pana Andrzeja Wawryniuka za zgodę na publikację swojej pracy na stronie internetowej Gminy Hańsk.

informacje dotyczące Gminy Hańsk pochodzą z książki: Andrzeja Wawryniuka, ENCYKLOPEDIA EUROREGIONU BUG powiat włodawski (Polska), s. 78 - 146, Luck, 2009.

HISTORIA ADMINISTRACYJNA GMINY HAŃSK

W początkach państwa polskiego teren obecnej gminy leżał na terenie będącym obszarem rywalizacji między kształtującymi się państwami: Polską i Rusią. Na przełomie X i XI wieku obecny Hańsk leżał na terenie kontrolowanym przez Grody Czerwieńskie. Zdobył je w 981 roku "na Lachach" Włodzimierz, książę Rusi. W 1018 roku odbił Grody Czerwieńskie Bolesław Chrobry, ale już w 1031 roku znowu powróciły do Rusi, zdobyte przez Jarosława Mądrego. Po rozpadzie Rusi Kijowskiej na mniejsze księstwa ziemie te weszły w skład Księstwa Wołyńskiego a następnie w skład Księstwa Halicko -Włodzimierskiego.

Na początku XIV wieku księciem halickim został Jerzy II pochodzący z dynastii Piastów mazowieckich. Zawarł on umowę z królem Polskim Kazimierzem Wielkim o sukcesji w razie swojej śmierci. W 1340 roku bojarzy otruli Jerzego II a do sukcesji po zmarłym księciu wystąpili Polacy ale też Litwini, Węgrzy a nawet Tatarzy. W 1349 roku w zbrojnej wyprawie Kazimierz Wielki zdobył Chełm. Jednak Litwini odbili wkrótce tą ziemię i zawarto rozejm. Księstwem chełmsko-belskim władał Jerzy Narymutowicz uznający zwierzchność Litwy.

W 1366 roku Jerzy Narymutowicz książę chełmsko-belski złożył hołd Kazimierzowi Wielkiemu. Jednak po śmierci Kazimierza Wielkiego sytuacja zmieniała się. W 1376 roku Litwini znowu przejęli kontrolę nad tymi ziemiami. Wspólna wyprawa polsko-węgierska z 1377 roku przywróciła ziemię chełmską Polsce, która weszła w tym czasie do Korony Królestwa Polskiego. Ziemia chełmska dzieliła się na kasztelanie. Hańsk wszedł w skład kasztelani chełmskiej.

Przełom XIV i XV wieku to czas powstania pierwszych osad na terenie gminy Hańsk. Ziemia ta została nadana prywatnym rodom szlacheckim. Na początku XV wieku powstały Hańsk, Żdzarka i prawdopodobnie Kulczyn.

Na przełomie XV i XVI wieku ostatecznie ukształtował się ustrój administracyjny Polski. Kraj dzielił się województwa a te na powiaty. Ziemia chełmska weszła w skład województwa ruskiego ze stolicą we Lwowie. Mimo to ziemia chełmska miała swoje odrębności, posiadając np. własny sejmik szlachecki. Ziemia chełmska niczym nie różniła się od województw po za tym, że nie miała swojego wojewody i zwała się ziemią a nie województwem.

Hańsk należał, do powiatu chełmskiego w ziemi chełmskiej, w województwie ruskim. Teren ten należał do parafii katolickiej w Sawinie, jednak miejscowa ludność wyznająca prawosławie miała własną parafię w Hańsku.

Na terenie gminy przeważała własność prywatna. We wschodniej części gminy były też obszary dóbr królewskich, czyli Osowa i Macoszyn, które powstały w XVI wieku.

Duże zniszczenia przyniosły wojny z połowy XVII wieku. Ludność tych terenów znacznie się zmniejszyła.

W 1772 roku nastąpił I rozbiór Polski. Lwów, stolica województwa ruskiego wszedł w skład państwa austriackiego, pogłębiło to samodzielność ziemi chełmskiej, której szlachta walczyła o to, aby nie przyłączać tej ziemi do żadnego z województw.

W 1793 roku władze polskie zreorganizowały podział administracyjny I Rzeczypospolitej. Powstało województwo lubelskie oraz chełmskie. Gmina Hańsk weszła w skład województwa chełmskiego. Ten stan nie trwał długo, ponieważ w 1795 roku tereny województwa lubelskiego i chełmskiego znalazły się w III zaborze austriackim.

Hańsk znalazł się w tak zwanej Galicji Zachodniej, która podzielona była na cyrkuły, w tym cyrkuł lubelski wraz z Hańskiem.

W 1809 roku w wyniku wojen napoleońskich, te ziemie przyłączono do Księstwa Warszawskiego. W 1810 roku Księstwo podzielono na departamenty i powiaty. Obszar dzisiejszej gminy znalazł się w departamencie siedleckim.

W 1815 roku upadło Księstwo Warszawskie a na jego gruzach powstało Królestwo Polskie pod berłem cara. Rosjanie początkowo zostawili podział na departamenty i powiaty z tym, że departamenty nazwano województwami. Dodatkowo podzielono województwa na obwody skupiające po dwa lub trzy powiaty. W ten sposób Hańsk znalazł się w obwodzie radzyńskim i województwie podlaskim.

Na początku XIX wieku obszar dzisiejszej gminy był jeszcze słabo zaludniony. Przeważała ludność wyznania greckokatolickiego.

W 1845 roku obwody stały się powiatami, a dawne powiaty okręgami, nie mającymi już większego znaczenia. Zamiast województw były już gubernie. Hańsk znalazł się więc w składzie powiatu radzyńskiego w guberni podlaskiej. Obszar gminy wchodził w skład powiatu radzyńskiego aż do 1867 roku.

W 1863 roku wybuchło powstanie styczniowe. Liczne lasy w tej okolicy dawały schronienie powstańcom. Dochodziło tu również do starć w wojskami rosyjskimi.

Rok 1864 przyniósł ogromne zmiany na polskiej wsi. Na mocy ukazu carskiego dokonano uwłaszczenia chłopów. Dotychczasowe obszary dworskie zostały uwłaszczone pomiędzy użytkujących je chłopów, jednak część folwarków pozostała w rękach szlachty.

Drugim ważnym wydarzeniem z tego okresu było utworzenie samorządowych gmin wiejskich. Gminę tworzyły zarówno grunty włościańskie (chłopskie) jak i dworskie (folwarki). Częściami składowymi były gromady (wsie) na czele z sołtysem, którego wybierało zgromadzenie gromadzkie. Organem uchwałodawczym gminy było zebranie gminne, na którym prawo głosu mieli gospodarze posiadający co najmniej 3 morgi gruntu. Zebranie gminne wybierało wójta i ławników (zarząd gminy). Wójt miał uprawnienia policyjno-administracyjne i sędownicze. Wójt gminy musiał posiadać przynajmniej 25 lat. Musiał też mieć przynajmniej 6 mórg gruntu. Nie miał obowiązku posiadać umiejętności pisania i czytania. Gmina zarządzała szkolnictwem gminnym. Urzędem gminy kierował pisarz gminny, który często był najważniejszą osobą w urzędzie z racji umiejętności pisania i czytania.

W 1864 roku powstała gmina Hańsk skupiająca większość obszarów obecnej gminy.

W 1867 roku dokonano kolejnej reorganizacji administracji ziem Królestwa Polskiego. Gubernia siedlecka została podzielona na większą ilość powiatów. Utworzono wtedy powiat włodawski a w jego składzie znalazła się gmina Hańsk. Jednak wschodnie krańce gminy należały do gminy Sobibór a południowe do gminy Bukowa w powiecie chełmskim.

Wielkie zmiany w strukturze ludności przyniosło parcelowanie ziemi dworskiej na działki i sprzedaż jej lub dzierżawa chętnym osadnikom. Już w latach siedemdziesiątych

XIX wieku zaczęła się parcelacja gruntów dworskich w tej okolicy. Proces ten trwał aż do początków XX wieku. Osadnikami byli głównie Niemcy z zachodnich terenów Królestwa Polskiego oraz z Niemiec.

Koloniści byli osadzani przez właścicieli ziemskich. Jednak zdarzało się, że szybko się przenosili na inne miejsce. Zawierano kontrakt między osadnikami a właścicielem ziemskim. Niemcy przybywali na te tereny, ponieważ była tu dosyć tania ziemia. Koloniści zamieszkiwali zwarte tereny. Stosunki między społecznościami polską i niemiecką były poprawne i wynikały głównie z tego, że miejscowa ludność i koloniści nie wchodzili sobie w drogę.

Za Niemcami w drugiej połowie XIX wieku w ramach ożywienia gospodarczego przybyła też duża grupa Żydów zajmujących się handlem i usługami. Przybywali tu również Polacy z centralnej Polski. Wszystko to sprawiło, że ustabilizowana struktura religijna i narodowościowa uległa gwałtownej zmianie.

Na przełomie XIX i XX wieku Rosjanie rozpoczęli politykę zmierzającą do oderwania wschodnich krańców Królestwa Polskiego i przyłączenie ich do Rosji. Uważano że ludność greckokatolicka to tak naprawdę Rusini, którzy siłą byli zmuszeni do przyjęcia unii brzeskiej i powinni wrócić do "mateczki" Rosji. Temu celowi miała służyć kasata kościoła greckokatolickiego z 1875 roku.

W 1912 roku władze carskie przeprowadziły utworzenie guberni chełmskiej jako obszaru gdzie według władz przeważa ludność rusińska. Do guberni chełmskiej należał powiat włodawski wraz z gminą Hańsk.

Latem 1914 roku wybuchła I wojna światowa. W 1915 roku przez teren gminy przechodziła linia frontu. Wojska rosyjskie zostały wyparte z tych terenów. W latach 1915-1918 gmina Hańsk podlegała wojskowej okupacji austro-węgierskiej. W listopadzie 1918 roku posterunki austro-węgierskie zostały rozbrojone.

W sierpniu 1919 roku na mocy uchwały sejmowej powołano województwo lubelskie, a w jego składzie powiat włodawski wraz z gminą Hańsk. Granice gmin w II Rzeczypospolitej nie zmieniły się. Taki stan trwał do 1939 roku.

Gmina Hańsk składała się w tym czasie z 30 osad, wsi, kolonii i folwarków. Były to: Bartoszycha folwark, Bartoszycha kolonia, Dubeczno kolonia i osada fabryczna, Głębokie osada, Hańsk folwark, Hańsk wieś, Kołacze folwark, Kołacze wieś, Konstatynówka wieś, Kozaki wieś, Kracie kolonia, Kulczyn folwark, Kulczyn kolonia, Kulczyn wieś, Leć kolonia, Leśna kolonia, Lidyń kolonia, Lubowież folwark, Lubowież kolonia, Lubowież wieś, Ostrowy kolonia, Podstawie osada, Stary Majdan kolonia, Starzyna wieś, Szczęśniki wieś, Szelebudy wieś, Ujazdów kolonia, Wojciechów wieś, Żdzarka wieś.

Gmina liczyła 547 domy i 107 innych zamieszkałych budynków. Liczba ludność wynosiła 4 446 osób. Najwięcej w gminie było katolików (1 591 osób), pozostałe wyznania to prawosławni (1 332), ewangelicy (934), osoby wyznania mojżeszowego (540 osób) i baptyści (19 osób).

Pod względem narodowościowym najwięcej osób podało narodowość polską (2 326), rusińską (844 osoby), niemiecką (775 osób), żydowską (498 osób), było też 2 Rosjan i 1 Łotysz.

Najbliższa stacja kolejowa była w Sobiborze. Poczta i telegraf były w Hańsku. Sąd pokoju (I instancji) dla gminy był we Włodawie a sąd okręgowy (II instancja) w Białej Podlaskiej.

W takim kształcie gmina przetrwała do wybuchu II wojnie światowej.

HISTORIA POSZCZEGÓLNYCH MIEJSCOWOŚCI

(Nazwy niektórych miejscowości mogą odbiegać od nazw współczesnych)

BUKOWSKI LAS

Bukowski Las powstał na dawnych gruntach folwarcznych. W latach 1873-1875 osiedlili się tu niemieccy koloniści. Wsie zakładane na rozparcelowanych gruntach dworskich zwano koloniami i taka właśnie nazwa tej miejscowości funkcjonuje w okresie międzywojennym.

Miejscowość należała do gminy Bukowa w powiecie chełmskim. Od nazwy gminy wzięła się nazwa tej miejscowości.

Spis powszechny z 1921 roku informuje, że było tu 59 domów i 299 mieszkańców. W Bukowskim Lesie mieszkała duża grupa osadników niemieckich, którzy ulegali już częściowej asymilacji. W tej wsi naliczono 153 ewangelików, 74 katolików, 54 Żydów, 10 prawosławnych oraz 8 baptystów. Pod względem narodowościowym przeważali Polacy (132 osoby) oraz Niemcy (117 osób), pozostali to byli Żydzi i Rusini.

Wieś rozwijała się dosyć intensywnie a mapa wojskowa z 1933 roku informuje, że było tu już 70 domów.

Piaski

Piaski zwane też niegdyś *Piaskami Bukowymi* powstały w latach 1871-1872 na gruntach folwarcznych. Osiedlili się tu koloniści niemieccy. Według spisu powszechnego z 1921 roku Piaski kolonia w gminie Bukowa liczyły 46 domów i 325 mieszkańców. Mieszkała tu grupa 110 Niemców - ewangelików. Pozostałymi osadnikami byli Polacy oraz Żydzi.

Teodorów

Jest to bardzo młoda osada, powstała około 1930 roku. Wojskowa mapa z 1933 roku informuje, że było tu zaledwie 6 domów mieszkalnych.

DUBECZNO

Dubeczno było początkowo folwarkiem należącym do dóbr Hańsk. Następnie ziemię w tej miejscowości rozparcelowano między kolonistów. Kolonia Dubeczno powstała w latach 1900-1903, a osadnikami byli głównie Niemcy wyznania ewangelickiego i baptystycznego. W 1905 roku powstał tu ewangelicki kantorat. W 1907 roku wybudowano kaplicę a w roku 1911 kaplicę baptystów. Właścicielem dużego obszaru ziemi była rodzina Szuldbergów

posiadając 633 ha gruntów. Już w 1901 roku istniała tu huta szkła należąca do Szulbergów.

Według spisu powszechnego z 1921 roku na Dubeczno składała się kolonia, czyli obszar wiejski oraz osada fabryczna o tej samej nazwie. W obu miejscowościach naliczono 158 domów mieszkalnych i 1 498 mieszkańców.

Niedługo później duża osada Dubeczno zaczęła się dzielić na mniejsze części. Była to wielonarodowa osada. Podczas spisu powszechnego, w 1921 roku, 887 osób podało narodowość polską, 403 żydowską, 206 niemiecką a 2 osoby rusińską. Również podział religijny był skomplikowany, było tu 672 katolików, 440 osób wyznania mojżeszowego, 357 ewangelików, 19 baptystów i 10 prawosławnych.

Warto zauważyć, że część niemieckich ewangelików podała narodowość polską, co świadczy o asymilacji ludności w Dubecznie. Na podstawie spisu można wnosić że prawie wszyscy mieszkańcy wsi pochodzili z innych okolic.

Według Księgi Adresowej Polski z 1929 roku właścicielem huty szkła oraz cegielni był Józef Szulberg syn pierwszego właściciela, posiadał on też duży folwark ziemski. Do niego też należało przedsiębiorstwo zajmujące się eksploatacją torfu.

We wsi działały dwa sklepy bławatne należące do Sz. Lerjera i P. Roter. Handlem końmi zajmował się B. Barbanel a krawcem był G. Chojna. We wsi były dwie olejarnie należące do P. Nysenbauma i B. Roter. Właścicielem piwiarni był M. Frydman.

We wsi były dwa zakłady rzeźnicze, jeden należał do P. Rendziaka a drugi do J. Szymczaka. Były też liczne sklepy spożywcze ich właściciele to: M. Duman, P. Nysenbaum, P. Roter, S. Szafran, Sz. Szajnberg, J. Szymczuk i A. Zacher. Stolarzem był A. Hajn a szewcem G. Wartman. Zakład ślusarski prowadził Władziewicz a sklep z tytoniem Stanisław Łaszek. Właścicielami wiatraków byli: A. Majewski, S. Sankowski, A. Zolich i J. Pril. Sklep z alkoholem miał B. Laszek.

Osada Dubeczno rozwijała się pomyślnie i w 1930 roku wybudowano murowany budynek 7 -klasowej szkoły powszechnej.

Argentyna

Argentyna powstała w końcu lat dwudziestych XX wieku. Nazwa pojawia się na wojskowej mapie Polski z 1933 roku. W tym czasie było tu 18 domów mieszkalnych.

Krzemienna

Jeszcze przed I wojną światową obszar tej miejscowości pokrywały lasy. Krzemienna powstała w miarę rozrastania się Dubeczna i uwidoczniła się na mapie z 1933 roku. W tym czasie było tu 12 domów.

Topole

Również Topole powstały w miarę rozrastania się osady fabrycznej Dubeczno. Osada rozwijała się bardzo szybko w okresie międzywojennym. W 1933 roku było tu już 45 domów mieszkalnych.

Warszawka

Warszawka ma bardzo podobną historię. Powstała na przełomie lat dwudziestych

i trzydziestych XX wieku. W 1933 roku było tu 8 domów mieszkalnych.

Glinianki

Również Glinianki powstały w tym samym czasie. W 1933 roku było tu 28 domów mieszkalnych.

Toki

Toki również powstały na wykarczowanych terenach leśnych w miarę rozrastania się osady fabrycznej Dubeczno. W 1933 roku naliczono tu 14 domów mieszkalnych.

Świców

Świców także powstał w okresie międzywojennym. W 1933 roku było tu 8 domów mieszkalnych.

Górki

Jak pokazuje mapa tych terenów z 1914 roku był to jeszcze duży obszar bagnistego lasu. Osada powstała po I wojnie światowej. W 1933 roku było w Górkach 25 domów.

Szkolna

Osada Szkolna powstała około 1930 roku. Nazwa miejscowości ma zapewne związek ze szkołą jaka ówczesnie istniała przy tej osadzie od strony miejscowości Topole. W 1933 roku naliczono tu 14 domów mieszkalnych.

Budki

Również Budki powstały w tym samym czasie. W 1933 roku w tej miejscowości było 21 domów.

HAŃSK

Początki Hańska sięgają XV wieku. Według badacza osadnictwa w ziemi chełmskiej W. Czarneckiego miejscowość *Hanisko* w parafii Sawin pojawia się już w 1432 roku. Nazwa wsi pochodzi od staropolskiego imienia "Hanko", być może był to pierwszy właściciel wsi. Hańsk należał do rodu rycerskiego pieczętującego się herbem Korczak.

Już w 1462 roku notuje się jako właściciele wsi braci: Bohdana i Iwana Hańskich dziedziców Hańska i Kulczyna. Potomkami Bohdana i Iwana był Jerzy Abrahamowicz asesor sądowy w Chełmie w 1528 roku. Byli też Jerzy Husak, Jerzy Durnos, Andrzej z Hańska oraz Paweł z Hańska wszyscy są notowani na początku XVI wieku.

Licznie rozrodzona rodzina Hańskich mieszkała w tej wsi tworząc zaścianek szlachecki pełny drewnianych dworów. W końcu XVI wieku wymienia się takich dziedziców Hańska jak: Sebastian, Adam, Paweł, Łukasz i Wojciech.

Część Hańskich wyprzedawała swoją część wsi bądź też przekazywała w posagu swoim córkom. Wytworzyło to w końcu XVI wieku skomplikowaną strukturę własnościową tej wsi.

Spis podatkowy z 1564 roku informuje, że dziedzicami wsi *Hanisko* byli: Mikołaj Rej, ród Hańskich oraz Jan Czerski. Mikołaj Rej, znany pisarz, był też posiadaczem licznych dóbr ziemskich w ziemi krakowskiej i chełmskiej.

Hańsk w tym czasie należał do dużych osad, liczył ponad 15 włók ziemi. Każdą włókę uprawiało 2 rodziny kmieci, co daje ponad 30 rodzin chłopskich. Mieszkało też we wsi 29 zagrodników posiadających niewielkie kawałki gruntu, 11 rodzin zagrodników bez gruntu, 2 chałupników i 3 rzemieślników. Mieszkało więc w Hańsku prawie 80 rodzin chłopskich. Hańsk należał wtedy do największych wsi w ziemi chełmskiej i dorównywał w liczbie ludności niektórym ówczesnym miastom.

Ludność tej miejscowości był wyznania prawosławnego i była tu nawet prawosławna parafia i cerkiew, o której pierwsza wzmianka pochodzi z 1564 roku. W końcu XVI wieku parafia w tej wsi stała się parafią greckokatolicką na mocy unii brzeskiej z 1596 roku.

Dokumenty sądowe notują w 1624 roku Marka Hańskiego syna Pawła tytułującego się dziedzicem Hańska, który zapisał w sądzie grodzkim w Chełmie zapis dożywocia z żoną Reginą z Jemielnickich. W tym samym czasie dziedzicami Hańska byli również: Jakub Aleksander i Andrzej Tomasz synowie Wojciecha.

Jakub Aleksander Hański ożenił się w 1628 roku z Teofilą Niemirycz, pochodzącą z bogatego rodu ukraińskiego. Z tego związku urodziły się liczne córki oraz syn Samuel kolejny współdziedzic Hańska. Samuel Hański ożenił się z Maryną Hulewiczówną a następnie z Anną z Pęskich. Właśnie z tego drugiego małżeństwa miał trzech synów: Franciszka, Janusza i Zachariasza.

Samuel Hański zmarł najpóźniej w 1661 roku a współdziedzicem Hańska został jego najmłodszy syn Zachariasz Hański, który skupił od swoich kuzynów i braci ich części Hańska zostając jedynym dziedzicem całej wsi. Tenże Zachariasz Hański, gdy już został dziedzicem całych dóbr, sprzedał je rodzinie Kunickich. Kupił je prawdopodobnie Jan Kunicki cześnik latyczowski (od 1697 roku). Ród Hańskich żyje do tej pory w Polsce. W/g bazy PESEL z lat dziewięćdziesiątych XX wieku w Polsce notowano 192 osoby o tym nazwisku.

Zapiski z "Herbarza" A. Bonieckiego wskazują, że przejście Hańska do rodu Kunickich miało miejsce w końcu XVII wieku, jednak zapis ze "Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego" wskazuje, że Kunicy kupili te dobra między 1632 a 1648 rokiem. Trudno teraz stwierdzić dokładną datę, ale Hańsk na pewno już od przełomu XVII i XVIII wieku należał do Kunickich.

Jan Kunicki ożenił się z Marianną Romanowską a po jej śmierci z Heleną Dobraczyńską. Jan Kunicki zmarł około 1701 roku. Ze związku z pierwszą żoną pozostawił potomków: Mikołaja, Wojciecha i Stanisława a z drugiego małżeństwa miał syna Aleksandra i córkę Annę. Większość z dzieci Jana Kunickiego zmarła wcześniej lub bezpotomnie a jedynym dziedzicem majątku został najstarszy Mikołaj Kunicki.

Mikołaj Kunicki był bardzo poważanym i utytułowanym szlachcicem. Cieszył się zaufaniem szlachty ziemi chełmskiej, ponieważ już w 1702 roku wybrano go marszałkiem sejmiku chełmskiego. W 1705 roku mianowano go miecznikiem chełmskim, a w 1709 roku został starostą choteckim, był też porucznikiem chorągwi pancерnej hetmana Rzewuskiego. Mikołaj Kunicki ożenił się z Antoniną Liniewską łowczanką kijowską. Kunicki zmarł w 1728 roku zostawiając synów Stefana i Jana. Hańsk objął Jan Hański.

W 1733 roku wybuchła wojna o tron w Polsce. Część szlachty poparła Stanisława Leszczyńskiego a inni syna zmarłego króla, Augusta III. Po klęsce obozu Leszczyńskiego na

emigracje udało się wielu jego stronników był wśród nich Jan Kunicki dziedzic Hańska. Kunicki mieszkał w Luneville, gdzie w 1744 roku został kapitanem piechoty.

Po wyborze na króla Stanisława Augusta Poniatowskiego emigranci z Francji wrócili do kraju. Wrócił też Jan Kunicki i już w 1765 roku został chorążym krasnostawskim a następnie starostą czulczyckim i choteckim. Podpisał się pod elekcją króla Poniatowskiego. Ożenił się z Teodorą ze Sługockich podczaszanką chełmską i dochował się jednego syna Franciszka oraz córki Urszuli. Jan Kunicki dziedzic Hańska zmarł w 1770 roku a Hańsk objął jego syn Franciszek.

Franciszek Kunicki kupił wiele majątków ziemskich w ziemi chełmskiej stając się bogatym i poważanym ziemianinem. Był posłem na sejm w 1784 roku i podkomorzym chełmskim od 1784 roku. Król odznaczył go orderami św. Stanisława i Orła Białego w 1793 roku. W 1792 roku przystąpił do Konfederacji Targowickiej. Franciszek Kunicki żenił się dwukrotnie, najpierw z Konstancją Węglińską a następnie z Marianną Jabłońską. Z pierwszego małżeństwa miał też dwóch synów Wojciecha i Marka a drugiego syna Jana oficera wojska polskich. Kunicki miał też liczne córki, które korzystnie wydał za mąż, za hrabiego Suchodolskiego, hrabiego Męcińskiego i Leszczyńskiego. Świadczy to o pozycji społecznej Kunickiego.

Franciszek Kunicki zmarł w 1828 i pochowany jest w kościele reformatów w Chełmie. Dziedzicem Hańska został jego syn Jan, oficer wojsk polskich podczas powstania listopadowego. Zmarł jako kawaler w 1837 roku a majątek Hańsk przeszedł na jego przyrodniego brata Wojciecha.

Na początku XIX wieku Hańsk był dosyć dużą osadą. W 1827 roku liczył 81 domów i 615 mieszkańców. Majątek Hańsk w połowie XIX wieku obejmował wsie: Hańsk, Kołacze, Żdzarka, Majdan Lubomierz, Szczęśniki, Starościn, Konstatynówka, Głębokie, Majdan Kozak i Staryna. Według ówczesnych rosyjskich map Królestwa Polskiego nazwę tej miejscowości zapisywano jako *Gańsk*.

Wojciech Kunicki w chwili przejęcia majątku był już ważną osobistością w powiecie włodawskim. Był posłem na sejm w 1826 roku, radcą województwa podlaskiego w 1830 roku, a od 1842 sędzią pokoju powiatu włodawskiego. Wojciech Kunicki ożenił się z Teklą Bielską i miał tylko dwie córki: Celestynę żonę hrabiego Teofila Suchodolskiego z Dorohuska i Antoninę żonę Jana Scipio del Campo.

W 1864 roku na mocy carskiego ukazu uwłaszczeniowego w Hańsku powstało 83 gospodarstwa rolne na 2 205 morgach ziemi. W tym samym roku powstała samorządowa gmina Hańsk.

W połowie XIX wieku od spadkobierców Kunickich majątek Hańsk kupił Ludwik Okęcki.

W 1883 roku w tej miejscowości naliczono 117 domów i 740 mieszkańców. Jak napisano "*Jest to zamożna i obszerna wieś. Wszystkie domy włościańskie otoczone są obszernymi sadami*".

Dobra Hańsk, po uwłaszczeniu wsi należących do majątku, obejmowały folwarki Hańsk, Dubeczno, Leć i Ujazdów z tym, że w 1899 roku Ujazdów rozparcelowano między niemieckich osadników. To samo w 1900 roku stało się z folwarkiem Dubeczno. Majątek w końcu XIX wieku należał do rodzin Okęckich i Jermałowiczów. Do 1888 roku dziedzicem folwarku Hańsk był Ludwik Bernard Okęcki. Majątek liczył 15 373 morgi w tym 6 583 lasu, 4 829 łąk i nieużytków. W dobrach ziemskich Hańsk były: gorzelnia, fabryka terpentyny i serów holenderskich.

Ludwik Bernard Okęcki dziedzic Hańska zmarł dnia 5 IV 1888 roku. Po jego śmierci Gazeta Lubelska wydrukowała artykuł. "*W dniu 5 IV 1888 roku w Dorohusku zakończył życie*

Ludwik Bernard Okęcki. Ze śmiercią jego przybyła nowa szczerba w szeregu zacnych i wysoko wykształconych obywateli. Był to człowiek niepospolitych zdolności, prawy szlachetny i zawoździe swym zamilowany wielce. Ukończywszy studia uniwersyteckie w Berlinie, nie poprzestał na tem czerpiąc wiedzę u źródeł cywilizowanego świata i badając na miejscu tak umiejętności gospodarski rolnej jak hodowlę inwentarza i wszelkie gałęzie wiedzy z rolnictwem zespolone. (...) Jako ziemianin i obywatel z krwi i kości chował w duszy tradycyjne dobro i miłość sztuki (...). Okęcki musiał być znaną i cenioną postacią w środowisku ziemiańskim skoro doczekał się takiego pośmiertnego artykułu.

Na przełomie XIX i XX wieku większość dawnych dóbr Hańsk rozparcelowano między kolonistów głównie pochodzenia niemieckiego. Jednak cały czas istniał folwark Hańsk o czym informuje spis powszechny z 1921 roku. W okresie międzywojennym folwark ten był dzierżawiony przez różne osoby.

Gmina Hańsk w 1883 roku liczyła 3 023 mieszkańców, obszar gminy wynosił 15 766 mórg. Sąd dla tej wspólnoty był w Wołoskiej Woli. Gmina w tym czasie składała się z następujących osad: Bartoszyńska, Głębokie, Hańsk, Kołacze, Konstantynów, Kozak, Krute, Kulczyn, Lubowież, Ledź, Majdan Stary, Podluta, Staryna, Szczęśniaki, Ujazdów, Wojciechów, Żagacie i Żdzarka.

Jeszcze w połowie XIX wieku teren gmin Hańsk był zamieszkały głównie przez ludność greckokatolicką lub prawosławną i uznającą się w dużej części za Rusinów. Struktura ludności zmieniła się na przełomie XIX i XX wieku, gdy ten teren stał się miejscem osadnictwa niemieckiego, polskiego i żydowskiego. Zmieniło to tradycyjną strukturę ludności.

W 1921 roku Hańsk liczył 63 domy i 411 mieszkańców. Większość mieszkańców wsi stanowili Rusini (307 osób) wyznający wiarę prawosławną (Spis nie wyróżniał grekokatolików i prawosławnych). Pozostali mieszkańcy to byli Polacy w liczbie 86 osób, 10 Żydów i 7 Niemców.

Po I wojnie światowej gmina Hańsk pozostała w tych samych granicach co w czasach Królestwa Polskiego.

Samorządowe pismo "*Ziemia Włodawska*" dostarcza ciekawych informacji o życiu gminy w okresie II Rzeczypospolitej. Na przykład w lutym 1923 roku Rada Gminy Hańsk postanowiła przeznaczyć 10 000 marek polskich na budowę pomnika ks. Brzóska. Rok później przystąpiono do budowy murowanej siedziby urzędu gminy. W związku z tym postanowiono opodatkować mieszkańców w wysokości 6 000 marek od morgi gruntu.

Dnia 24 XII 1924 roku odbyło się w Hańsku zebranie organizacyjne Kółka Rolniczego. Powstało wtedy kółko o nazwie "Zgoda", prezesem został Władysław Dzierzbicki, wiceprezesem Władysław Struszewski a sekretarzem Antoni Pęsiek. Kółko zajęło się organizacją Towarzystwa Mleczarskiego w Hańsku, sprowadzeniem drzewek owocowych, nawozów sztucznych oraz narzędzi rolniczych.

Według opisu gminy z 1930 roku gmina Hańsk zajmowała 7 380 ha obszaru i podzielona była na 17 sołectw. Liczba ludności wynosiła 8 183 osoby. Dużą rolę w rozwijaniu kultury rolnej mieli niemieccy osadnicy. Zapisano, iż "*z wyjątkiem koloni Hańsk, Ujazdów i Kulczyn, w których kilku kolonistów dąży do podniesienia rolnictwa tak przy uprawie roli jak i hodowli inwentarza, reszta gminy trzyma się starego systemu gospodarowania*".

Nad podniesieniem kultury rolnej pracowały w gminie trzy kółka rolnicze prowadzące sekcje maszynowe i stacje oczyszczania zbóż.

Dużym problemem gminy były liczne obszary bagien i terenów podmokłych. Rada Gminy dnia 11 VI 1924 roku uchwaliła regulamin szarwarkowy dotyczący reperacji dróg i mostów. Prace mieli odbywać wszyscy mieszkańcy gminy dwa razy w roku. Na przełomie

maja i czerwca oraz września i października. Wyznaczono szczegółowo obowiązków mieszkańców w zależności od ich statusu. Posiadacze domów i ziemi do jednej morgi (kategoria I) pracowali po dwa dni wiosną i 1 dzień wiosną. Potem w zależności od stanu majątkowego zwiększało się obciążenie aż do kategorii VIII (powyżej 40 mórg ziemi), których to obowiązek pracy istniał przez 3 dni końmi i 4 dni wiosną oraz 2 dni końmi i 2 dni wiosną. Prace miały trwać od 8 rano do 18 wieczorem.

W 1930 roku wykonano prace techniczne przy osuszeniu błot zwanych "Krowie Bagno" oraz przy regulacji rzek: Włodawki i Krzywianki. Wykonano też liczne inne prace melioracyjne.

W 1924 roku wybudowano w Hańsku 2 klasową szkołę drewnianą, a w 1930 roku 7-klasową szkołę murowaną w Dubecznie. W 1930 roku zorganizowała straż pożarna. Początki straży pożarnej były trudne, ponieważ brakowało sprzętu. Na terenie gminy były 3 koła Młodzieży Wiejskiej, w tym jedno w Dubecznie.

Istniała Kasa Pożyczkowo-Oszczędnościowa (powstała dnia 1 III 1926 roku a kapitał założycielski wynosił 3 000 zł.)

Budżet Gminy Hańsk na rok 1927 wynosił po stronie wydatków 27 725 zł. Na administrację przeznaczono 56 % budżetu, na drogi 20 %, na szkoły 19% i na inne cele 2%.

Przychody wynosiły tyle samo i pochodziły głównie z podatków samorządowych (67%) i dodatków do podatków państwowych (29%), gmina nie otrzymywała żadnych subwencji z budżetu państwa. Przychodu gminy rosły, ponieważ budżet gminy na rok 1930/1931 wynosił już 48 424 zł, na szkolnictwo planowano wydać 11 918 zł a na opiekę społeczną 1 200 zł.

Wójtem był w tym czasie (1930) Władysław Dzierzbicki a sekretarzem Stefan Nowosławski. Skład Rady Gminy był następujący: Paweł Siomak, Michał Furmaniak, Adolf Grunke, Paweł Rabczewski, Ferdynand Dyll, Stanisław Skowronek, Józef Głąb, Jakub Kulik, Ignacy Kozior, Władysław Struszewski, Mikołaj Hoład, Mikołaj Paradowski. Dwaj radni a mianowicie Adolf Grunke i Paweł Rabczewski byli też od 1927 roku w składzie Rady Powiatu.

W okresie międzywojennym w Hańsku był urząd pocztowy. Była tu cegielnia należąca do F. Semeniuka, kowalem był S. Leszczyński. Zakłady rzeźnicze posiadali: Władysław Gawdziński i Sz. Kubica. Sklepy spożywcze prowadzili A. Cytryn i W. Raczyński. Znajdowała się tu również huta szkła należąca do J. Szulberga a wiatrak należał do A. Migdała.

Zabytkiem Hańska jest kościół wzniesiony w 1882 roku pod nadzorem Tomasza Orlikowskiego. Jednak nie jest to pierwszy kościół wybudowany w Hańsku. Już w XVI wieku istniała tu cerkiew prawosławna, pierwsza wzmianka o cekwi pochodzi z roku 1564. Na przełomie XVI i XVII wieku przemianowano ją na świątynię greckokatolicką. Nową drewnianą świątynię na miejscu starej wzniesiono w latach 1796-1797. Przed 1882 rokiem przeniesiono ją do Siedliszcz, gdzie później spłonęła.

Jak wspomniano obecną świątynię wybudowano w 1882 roku. Początkowo był to kościół prawosławny, ale w 1921 roku zamieniono cerkiew na kościół katolicki. Zachowało się częściowo wyposażenie dawnej cerkwi greckokatolickiej. Ołtarz główny i boczne zostały wykonane około 1716 roku i znajdowały się początkowo w Krasnymstawie, przeniesiono je do Hańska około 1816 roku. Balustrada w stylu barokowym przed ołtarzem głównym pochodzi z początków XVIII wieku. Również chrzcielnica oraz ornaty pochodzą z XVIII wieku.

We wsi znajduje się też figura N.P. Marii Niepokalanego Poczętej ustawiona po 1945 roku na osi fasady kościoła dawniej poza ogrodzeniem cmentarza cerkiewnego. Jest w stylu późnobarokowym z końca XVIII wieku z piaskowca. Jest również kapliczka

z przełomu XVIII i XIX wieku murowana z cegły, czworosścienna z czterospadowym daszkiem.
(zabytki wg stanu na rok 1975)

Leć

Miejscowość Leć powstała w drugiej połowie XIX wieku. Początkowo był to folwark związany z dobrami ziemskimi Hańsk. Informacje o tym folwarku pochodzą z lat osiemdziesiątych XIX wieku.

Na przełomie XIX i XX wieku folwark Leć uległ parcelacji między napływowych chłopów kolonistów. Zamieszkała tu głównie ludność polska wyznania katolickiego.

W 1921 roku Leć kolonia liczyła 7 domów i 38 mieszkańców. Prawie wszyscy byli katolikami i Polakami. Obok istniała osada o nazwie Leć Kolonia Leśna, która w 1921 roku liczyła 7 domów i 36 mieszkańców. Wszyscy podali narodowość polską, ale część z nich była wyznania prawosławnego (16 osób).

W 1933 roku w osadzie Leć było już 11 domów mieszkalnych.

Piątaki, Sady, Popówka, Polówki, Podzagaje.

Brak informacji o tych miejscowościach w źródłach z przed 1939 rokiem.

KONSTATYNÓWKA

Miejscowość Konstatynówka powstała na początku XIX wieku w ramach dóbr ziemskich Hańsk. Pierwsza pisana informacja o istnieniu Konstatynówka pochodzi z 1827 roku z *Tabelli Miast i Wsi Królestwa Polskiego*. Zapisano tam istnienie tej wsi pod obecną nazwą. W tym czasie było tu 8 domów i 32 mieszkańców.

Na mapie Królestwa Polskiego z 1839 roku zaznaczono miejscowość pod nazwą *Maydan Konstatnowska*. Nazwa wskazuje, że mogło tu być osiedle robotników leśnych, ponieważ takie osady zwano właśnie *maydanami*.

Z czasem na wykarczowanej ziemi powstała osada, którą w 1864 roku uwłaszczone i oddzielono od dóbr Hańsk. Powstało tu 22 gospodarstwa rolne na 229 morgach ziemi.

Konstatynówka w 1921 roku liczyła 22 domy i 79 mieszkańców. W tej miejscowości 26 osób podało wiarę katolicką a 43 prawosławną. Pod względem narodowościowym 40 osób podało się za Polaków a 29 za Rusinów.

W okresie międzywojennym w tej miejscowości handlem nierogacizną zajmował się P. Norowiszuk a sklep spożywczy miał P. Krajz.

KULCZYN

Kulczyn należy do najstarszych miejscowości na terenie gminy. Według badacza osadnictwa dawnej ziemi chełmskiej W. Czarneckiego już w 1448 roku istniała ta miejscowość.

Była to prywatna wieś szlachecka a jej założycielami byli najpewniej Hańscy herbu Korczak z Hańska. Wśród ziem należących do Bohdana i Iwana Hańskich w 1462 roku wymienia się również Kulczyn. Jednak z czasem Kulczyn podobnie jak Hańsk uległ podziałowi między różne rody szlacheckie.

Spis podatkowy z 1564 roku informuje, że dziedziczyli tu Czerscy, Hańscy oraz Mikołaj Rej a wieś miała ponad 5 łanów obszaru. Mikołaj Rej oprócz tego, że był pisarzem był też bogatym ziemianinem właścicielem wielu dóbr w ziemi chełmskiej.

Hańscy dziedziczyli w tej wsi do drugiej połowy XVII wieku. Następnie Kulczyn dzielił się coraz bardziej między drobne rody szlacheckie stając się zaściankiem szlacheckim pełnym drewnianych niewielkich dworów. Często domy szlachty zaściankowej nie różniły się prawie niczym od domów chłopskich, wyróżnikiem był tylko ganek, który musiał mieć dwór.

Prześledzenie historii własności w tej wsi jest z tego powodu bardzo trudne. Jeszcze w XVIII wieku Kulczyn był wsią zaściankową i dopiero w XIX wieku nastąpiła konsolidacja ziemi w tej miejscowości. Wraz z końcem I Rzeczypospolitej skończyły się przywileje szlachty a kryzys z przełomu XVIII i XIX wieku zamienił niektórych szlachciców w chłopów. Być może do tej pory mieszkają tu potomkowie dawnej szlachty.

W 1827 roku Kulczyn liczył 67 domów i 451 mieszkańców. W drugiej połowie XIX wieku obszary dworskie w tej wsi zostały rozparcelowane między niemieckich osadników.

W 1882 roku Kulczyn wraz z koloniami liczył 111 domów i 554 mieszkańców. Była tu szkoła początkowa.

Po I wojnie światowej miejscowość Kulczyn liczyła 55 domów (wg danych na rok 1921) a mieszkało tu 362 osób. Większość stanowili wyznawcy prawosławia (222 osoby) i wszyscy oni podali narodowość rusińską, pozostali to byli Polacy i katolicy w liczbie 125 osób. Mieszkało tu również 8 Żydów.

Ostatnim właścicielem ziemskim w tej miejscowości był Józef Boretti a majątek obejmował 515 ha obszaru. W Kulczynie kowalem był niejaki H. Bucholc. Olejarnie posiadał F. Dyl a rzeźnikiem był A. Rychter. Działy tu liczne sklepy spożywcze należące do: Sz. Bluma, B. Ejbera, J. Józefczuka i Sz. Lajbmana. Stolarzem był M. Panko a wiatrak posiadał W. Rychter.

Bartoszycha

Miejscowość Bartoszycha powstała tuż po I wojnie światowej. Była to kolonia powstała na dawnych gruntach folwarcznych. Według spisu powszechnego z 1921 roku ta miejscowość liczyła 3 domy i 24 mieszkańców. Mieszkańcami byli głównie ewangeliccy Niemcy. Pozostali mieszkańcy to 5 Polaków i 2 Rusinów.

Według Księgi Adresowej Polski z 1929 roku w tej miejscowości był obszar 78 ha należący do Romana Honorego.

Pikulawka

Ta nazwa pojawia się dopiero na mapie wojskowej z 1933 roku, gdzie nazwą *Pikulawka* oznaczono część miejscowości Kulczyn. Nie była to samodzielna osada.

Granie

Na mapie wojskowej z 1933 roku część wsi Kulczyn określono jako Grania.

Borki

Brak wiadomości w źródłach z przed 1939 roku.

Stara Wieś

Brak informacji w źródłach z przed II wojny światowej.

KULCZYN KOLONIA

Kulczyn Kolonia powstała w latach 1872-1876 na gruntach majątku Kulczyn. Ziemia została rozparcelowana między napływowych chłopów-kolonistów niemieckich, którzy przybyli tu aż z Niemiec. W 1872 roku Niemcy utworzyli tu samodzielny ewangelicki kantorat a w roku 1881 wybudowali kaplicę.

Według stanu na rok 1929 roku Kulczyn kolonia liczył 35 domów mieszkalnych oraz 32 inne zamieszkałe budynki. W sumie mieszkało tu 300 osób. W tej kolonii było 262 ewangelickich Niemców oraz 38 Polaków i katolików, nie było innej ludności.

W 1929 roku zaczęto budowę ewangelickiego kościoła w tej wsi.

MACOSZYN MAŁY

Początki Macoszyna sięgają XVI wieku. Nazwa tej miejscowości pochodzi najpewniej od staropolskiego imienia "Macosza", ale też możliwe jest pochodzenie od słowa "maciora", które pierwotnie określało matkę.

Według lustracji dóbr królewskich z 1564 roku osada *Maczoschin* była "Nowo posadzona w której kmieci osiadłych jest 24, którzy za czynsz i robotę dają w rok po 60 groszy. Nadto dwóch kmieci nowo osiedli". Nowi osadnicy w tej wsi mieli płacić czynsz dopiero od 1566 roku. Zapis ten oznacza, że Macoszyn powstał kilka lat przed 1564 rokiem najwcześniej w 1550 roku.

Królewska wieś Macoszyn była zarządzana przez starostę chełmskiego. Na przełomie XVI i XVII wieku Macoszyn i kilka innych sąsiednich wsi królewskich oddzielono od starostwa chełmskiego i utworzono dzierżawę Stolno (Stulno) skupiającą Macoszyn, Stolno i inne wsie. Dzierżawa była dzierżawiona różnym szlachcicom za zgodą króla.

Według lustracji z 1661 roku Macoszyn należał do dzierżawy Stolno (Stulno) było tu 28 i pół włóki ziemi ale tylko 6 włók było uprawianych. Był to typowy obraz wsi po "potopie szwedzkim". Tak, więc z 26 rodzin chłopskich w połowie XVI wieku pozostało zaledwie kilka. Mieszkańcy wsi zobowiązani byli oddawać na rzecz dzierżawcy czynsz w wysokości 1 florena z włóki, oraz po 1 korcu owsa z włóki. Mieszkańcy wsi uprawiali też chmiel. Pańszczyzna wynosiła po 3 dni w tygodniu, a dodatkowo oddawano po 20 jaj i 2 kury rocznie z uprawianej włóki. W XVIII wieku królewska osada Macoszyn nadal należała do starostwa chełmskiego.

W 1795 roku dobra królewskie przejął rząd Austrii, który w wyniku III zaboru Polski

objął te tereny. Następnie wsie królewskie należały kolejnych rządów w Polsce. W latach 1809-1815 był to rząd Księstwa Warszawskiego a po 1815 roku rząd Królestwa Polskiego. Macoszyn stał się wsią rządową. Wsie rządowe miały z reguły lepsze warunki rozwoju niż wsie prywatne, obciążenia pańszczyzną były tu mniejsze.

Na przełomie XVIII i XIX wieku nastąpił podział na Macoszyn Mały i Macoszyn Duży. Zapewne podział wynikał stąd, że obok wsi istniał folwark a Macoszyn Mały jest zapewne miejscem gdzie dawniej był folwark.

Nazwa Macoszyn Mały po raz pierwszy pada w 1827 roku w "Tabelli Miast i Wsi Królestwa Polskiego" (*Macorzyn Mały*). W tym czasie tą wieś zamieszkiwało 200 osób, a było tu 32 domy. Była to wieś rządowa.

W 1864 roku Macoszyn Mały został uwłaszczony i powstała samodzielna osada w gminie Bytyń. W końcu lat osiemdziesiątych XIX wieku w Macoszynie Małym naliczono 59 domów i 395 mieszkańców. Obszar wsi wynosił 898 mórg ziemi.

Na początku XX wieku gmina Bytyń została przemianowana na gminę Sobibór.

W 1921 roku Macoszyn Mały liczył 28 domów i 207 mieszkańców. Wszyscy podali narodowość polską, ale 176 osób wiarę prawosławną.

W okresie przed II wojną światową działały w Macoszynie dwa sklepy. Sklep bławatny posiadał Szloma Rachman a sklep spożywczy prowadził A. Gwiazda.

Kłębiki, Kaliniszcze, Uchoża, Zawały

Te miejscowości powstały dopiero po II wojnie światowej. Nie wymieniają je spisy miejscowości w gminach Hańsk, Sobibór ani mapy wojskowe z okresu z przed II wojny światowej.

Zezulka

Podczas spisu powszechnego z 1921 roku osada o nazwie *Zezulka* dopiero się tworzyła. Należała do gminy Sobibór i liczyła 1 dom i 14 mieszkańców. Wszyscy podali narodowość polską ale 9 osób podało wyznanie katolickie, 1 prawosławne a 4 mojżeszowe. W 1933 roku było tu już dwa domy mieszkalne.

OSOWA

Początki osady Osowa sięgają pierwszej połowy XVI wieku. Wieś założył starosta chełmski, który sprowadził osadników. Osowa powstała w pobliżu osady Kosyń i zwana była pierwotnie *Wolą Kosyńską*. Zarówno Kosyń jak i Wola Kosyńska były założone na prawie wołoskim i właśnie Wołosi byli jej pierwotnymi mieszkańcami. Starosta nadał im działki, które to osadnicy musieli wykarczować (*wykopać*). Starosta nadał osadnikom kilkuletni czas zwolnień podatkowych. Taki czas zwolnienia nazywano wolnizną lub wolą.

Wołosi pochodzili z terenów obecnej Rumuni i był to lud pasterski, który w licznych wędrownościach doszedł już w XV wieku aż na tereny Polski. Wołosi często byli zatrudniani przez Polaków w armii, zakładano też wsie złożone z Wołochów na prawie wołoskim głównie w ziemi ruskiej, ale też w ziemi chełmskiej. Wołosi wyznawali wiarę prawosławną i zajmowali się głównie pasterstwem.

Nazwa *Wola Kosyńska* się nie przyjęła i już w 1570 roku pojawia się nazwa *Osowa*. W początkach XVII wieku Osowę zwano też *Ossowa Wola*.

W 1654 roku w "Zapiskach Lubelskich" zapisano nazwę *Osowa*. W tym czasie Osowa podobnie jak Macoszyn została włączona do dzierżawy Stulno.

W 1661 roku, podczas lustracji, posesorem, czyli dzierżawcą był Mariusz Jaskulski. Zapis lustracji informuje, że *w tej wsi jest włók 18, z których jedne pozarastały, drugie puste. Teraz osiadłych 6 i 1/2*. Oznacza to, że również Osowa doznała licznych zniszczeń podczas "potopu szwedzkiego" Mieszkańcy wsi oddawali z włóki ziemi: po 1 korcu owsa, po korcu chmielu, oraz po półtorze korca żyta. Dodatkowo po 2 kapłony z łana po 2 kury i po 22 jaja. Mieszkańcy zajmowali się też pszczelarstwem, ponieważ płacili z tego tytułu specjalny podatek. Był w tej wsi przywilej wybraństwa, *"które trzyma Hryc, Romanów syn, siedzi na włóce rolnej, od wszelakich robót, podatków i powinności wolen, służbę tylko wojenną pieszko odprawiać powinien"*.

W XVIII wieku Osowa nadal należała do dzierżawy Stulno. Taki stan trwał do 1795 roku, kiedy to dobra królewskie zostały przejęte przez rząd Austrii. Dalsze losy wsi były takie same jak losy wsi Macoszyn.

W 1827 roku w tej wsi było 60 domów i 413 mieszkańców. Osowa należała do parafii Uhrusk. W 1864 roku włączono tą osadę do gminy Sobibór w powiecie włodawskim.

W końcu XIX wieku było tu 91 domów i 651 mieszkańców, a we wsi była początkowa szkoła ogólna.

Według spisu powszechnego z 1921 roku w tej miejscowości mieszkało 420 osób w 76 domach. Większość ludności stanowili prawosławni Rusini (336 osób) pozostali to byli Polacy i katolicy

W początkach lat dwudziestych XX wieku działał tu amatorski teatr. Jak donosił korespondent pisma "Ziemia Włodawska" dnia 24 VIII 1924 roku odbyło się tu przedstawienie teatralne pod tytułem "Kachna " oraz Błażek Opętany". Zorganizowała je pani Marcinkowska miejscowa nauczycielka. Aktorami przedstawienia byli miejscowe dzieci: Józef Suchoń, Janina Pomulska, Stefan Pomulski, Tadeusz Zalewski, Kazimierz Nuciński, Helena Newryłówna, Walenty Rida, Helena Pastuszkówna i Helena Krychowska.

Krzyżówki, Żdzanne

Brak informacji o tych miejscowościach w źródłach z przed II wojny światowej. Jednak nazwa Żdzanne mogła być już używana w tej okolicy od XVI wieku, ponieważ jest to typowa nazwa wołoska świadcząca o wołoskich korzeniach Osowy.

Podlaski

Miejscowość Podlaski powstała przed 1864 rokiem. Była to wieś należąca do któregoś z sąsiednich majątków ziemskich, która w 1864 roku uległa uwłaszczeniu.

W 1921 roku wieś Podlaski liczyła 25 domów i 138 mieszkańców. Osada należała do gminy Sobibór. Większość mieszkańców stanowili prawosławni Rusini, było ich 117 osób.

W okresie międzywojennym Podlaski nie były samodzielną miejscowością i zwano je Osowa-Podlaski, obok wsi była gajówka.

Irkuck

Jest to młoda osada powstała w okresie międzywojennym. W 1933 roku było tu zaledwie 14 domów mieszkalnych.

RUDKA ŁOWIECKA

W dniach 19 i 20 XI 1863 roku w okolicach tej wsi miały miejsce potyczka wojsk powstańczych z Rosjanami. Zginęło 2 powstańców, 1 został ranny, a 1 wzięty do niewoli.

Sama miejscowość powstała właśnie w tym samym czasie. Określano ją jako kolonię włościańską. W początku lat dziewięćdziesiątych XIX wieku było tu 12 gospodarstw rolnych na 360 morgach ziemi, był tu młyn wodny. Nazwę zapisywano jako *Rudka Łowecka*. Teren tej miejscowości był obszarem osadnictwa Polaków z centralnej Polski.

Podczas spisu powszechnego z 1921 roku nazwę zapisywano jako *Rudka* a miejscowość należała do gminy Uścimów. Było tu w tym czasie 42 domy mieszkalne i 218 mieszkańców. Wszyscy mieszkańcy wsi byli Polakami i katolikami.

STARY MAJDAN

Ta miejscowość powstała w 1872 roku na rozparcelowanych gruntach dworskich. Zamieszkali tu niemieccy osadnicy. W 1921 roku było tu 16 domów i 69 mieszkańców. Większość stanowili ewangelicy, których było 46 osób. Pozostali to byli katolicy Polacy (23 osoby).

Ostrowy Kulczyńskie

Miejscowość powstała na przełomie XIX i XX wieku i początkowo był to folwark dóbr ziemskich Kulczyn. Około 1919 roku folwark został rozparcelowany i powstała kolonia zwana *Ostrowy*. Osadnicy-koloniści w tej wsi pochodzili zapewne z terenów centralnej Polski, ponieważ podczas spisu powszechnego z 1921 roku wszyscy mieszkańcy zadeklarowali wiarę katolicką. W tym czasie było tu 4 domy i 24 mieszkańców. Miejscowość należała do gminy Hańsk.

SZCZEŚNIKI

Ta miejscowość powstała w końcu XVIII wieku. Pierwsza wzmianka pojawia się w opisie do mapy województwa lubelskiego z 1796 roku. Szczęśniaki należały do dóbr ziemskich Hańsk. W 1827 roku było w tej miejscowości 11 domów i 98 mieszkańców. Była to, więc całkiem spora wieś. Pierwszymi właścicielami i założycielami wsi byli Kuniccy z Hańska.

Informacja o wsi pojawia się też na mapie Królestwa Polskiego z 1839 roku, gdzie zaznaczono ją jako *Szczęśniki*.

W 1864 roku wieś Szczęśniaki została uwłaszczona, ziemia użytkowana przez chłopów stała się ich własnością. W tej miejscowości powstało 13 samodzielnych gospodarstw rolnych na 545 morgach ziemi.

Według opisu wsi z początku lat dziewięćdziesiątych XIX wieku znajdowało się tu 23 domy i 129 mieszkańców, obszar wsi powiększył się do 675 mórg ziemi.

Wieś należała do gminy Hańsk i w 1921 roku liczyła 22 domy i 132 mieszkańców. Wszyscy podali narodowość polską, ale część mieszkańców to byli prawosławni (87 osób).

Kratie

Początkowo był to folwark szlachecki związany z dobrami ziemskimi Hańsk. Nazwę zapisano dawniej jako *Kratja*. Folwark powstał najpóźniej w połowie XIX wieku.

W 1879 roku folwark został rozparcelowany i powstała kolonia. W latach osiemdziesiątych XIX wieku wśród wsi i osad należących do gminy Hańsk wymienia się miejscowość *Krute*. W latach 1900-1903 w tej miejscowości zaczęli osiedlać się niemieccy osadnicy.

Mapa wojskowa z 1933 roku przekazuje, że istniała osada o nazwie *Kracie* i liczyła ona 26 domów mieszkalnych. W 1929 roku prawie połowa gospodarstw rolnych w tej wsi należała do niemieckich osadników. W tym samym czasie kołodziejem w tej wsi był E. Leszczyński.

Kozaki

Kozaki powstały na początku XIX wieku. Dawna nazwa tej miejscowości, czyli *Majdan Kozak* wskazuje na sposób powstania tej osady.

Słowo "majdan" ma pochodzenie tureckie. Był to pierwotnie czworoboczny zamknięty plac służący jako targ, miejsce zgromadzeń lub ćwiczeń wojskowych. Z czasem słowo majdan dotarło do Polski za pośrednictwem Tatarów. W Polsce majdanem początkowo nazywano plac na którym zbierało się rycerstwo dla równego podziału łupów.

W końcu XVIII wieku i na początku XIX majdanem zaczęto nazywać obozowiska robotników leśnych, którzy ustawiali domy (budy) w czworobok. Takie obozowiska najczęściej stawały się zawiązkami wsi. Robotnicy leśni wytapiali smołę i węgiel drzewny. Nazwa "majdan" była stosowana po prawej stronie Wisły a nazwa "huta" dla osad leśnych głównie po lewej stronie Wisły.

Z czasem z leśnej osady *Majdan Kozak* powstała samodzielna niewielka osada w dobrach Hańsk. W 1864 roku utworzono tu w ramach uwłaszczenia 2 gospodarstwa rolne. Ludność wsi oraz liczba domów nie zmieniała się przez długi czas.

W 1921 roku wieś Kozaki liczyła 2 domy i 12 mieszkańców. Wszyscy byli wyznania prawosławnego i podali narodowość Polską.

Wygon

Brak informacji w źródłach z przed 1939 rokiem.

UJAZDÓW

Ujazdów był początkowo folwarkiem należącym do dóbr Hańsk. Taki zapis pojawia się jeszcze w 1892 roku, jednak kilka lat później, w 1899 roku folwark został rozparcelowany i powstała kolonia Ujazdów. Kolonistami byli głównie niemieccy ewangelicy, którzy przywędrowali tu z Lublina, Radomia oraz miejscowości Kamień.

Kolonści niemieccy szybko zadbali o sprawy duchowe i już w 1899 roku wybudowali tu kaplicę. Później powstała też dzwonnica i kościół (zniszczony w czasie II wojny światowej).

Spis powszechny z 1921 roku przekazuje, że kolonia Ujazdów liczyła 4 domy mieszkalne i 22 inne budynki zamieszkałe. Było w tej kolonii 188 mieszkańców w tym 131 ewangelickich Niemców. Resztę społeczności stanowili katolicy, Polacy (30 osób) oraz Żydzi w liczbie 26 osób.

W okresie międzywojennym w tej miejscowości było kilka sklepów. Sklepy spożywcze

posiadali: E. Berman, J. Bober, A. Rychter, J. Zwał i R. Zwał

Reputka

Brak w źródłach z przed 1939 rokiem.

Mirzychód

Na mapie wojskowej z 1933 roku zaznaczono istnienie miejsca o nazwie "Myzichód". Nie było tu jeszcze domów.

WOJCIECHÓW

Wojciechów był wsią wchodzącą w skład dóbr ziemskich Kulczyn. Jeszcze przed uwłaszczeniem, w 1857 roku zaczęli tu osiedlać się niemieccy koloniści przybyli z Prus i zachodnich ziem Królestwa Polskiego. W 1864 roku urządzono tu ewangelicki kantorat w domu prywatnym. W tym samym roku ziemia chłopska została uwłaszczona i Wojciechów został samodzielną wsią w gminie Hańsk. W Wojciechowie powstało 23 gospodarstwa rolne.

W 1870 roku wybudowano tu ewangelicką kaplicę, którą rozbudowano w 1876 roku. W 1903 roku wybudowano nową kaplicę.

W końcu XIX wieku (1883) Wojciechów liczył 88 mieszkańców i 465 mórg obszaru.

Spis powszechny z 1921 roku informuje, że wieś liczyła 24 domy i 106 mieszkańców. Była tu duża grupa ewangelickich Niemców licząca 92 osoby. Pozostali mieszkańcy to byli prawosławni i katolicy.

ŻDŹARKA

Początki tej miejscowości są dosyć niejasne. W rodowodzie rodu Hańskich w "Herbarzu" A. Bonieckiego (tom VII, s. 236) jest zapisana informacja, że dziedzicami Hańska, Kulczyna i "Zdziarek" byli w 1462 roku Bohdan i Iwan Hańscy.

Informacja, że to Hańscy dziedziczyli w tej wsi pojawia się też w dalszej części tekstu na temat rodu Hańskich dotyczącego końca XVI wieku. Jednak spisy podatkowe z XVI wieku nie informują o istnieniu takiej osady. Nie wspomina jej też W. Czarnecki w swoich licznych pracach na temat osadnictwa w ziemi chełmskiej (Roczniki Chełmskie).

Pierwsze pewne informacje o tej miejscowości pochodzą dopiero z 1650 roku z akt chełmskich (*Zdzarka*).

W XVII wieku Żdzarka należała już do rodu Kunickich, którzy kupili te dobra od Hańskich. W drugiej połowie XVII wieku dobra Hańsk a w tym również Żdzarka należały do Jana Kunickiego zmarłego około 1701 roku a następnie do jego najstarszego syna Mikołaja.

Mikołaj Kunicki miecznik chełmski i starosta chotecki zmarł w 1728 roku a dobra odziedziczył jego młodszy syn Jan. Jan Kunicki zwolennik Stanisława Leszczyńskiego zmarł w 1770 roku a dziedzicem dóbr został Franciszek Kunicki. Kolejny właściciel Żdzarki był podkomorzym chełmskim, był osobą bardzo bogatą oraz ustosunkowaną w ziemi chełmskiej, był też zwolennikiem Konfederacji Targowickiej.

Po śmierci Franciszka Kunickiego w 1728 roku Hańsk i Żdzarkę przejął jego najmłodszy syn z drugiego małżeństwa Jan Kunicki, oficer wojsk polskich.

Po bezpotomnej śmierci Jana Kunickiego w 1837 roku dobra te objął jego przyrodni brat

Wojciech. Wojciech Kunicki w chwili przejęcia majątku był już ważną osobistością w powiecie włodawskim. Był posłem na sejm w 1826 roku, a od 1842 sędzią pokoju powiatu włodawskiego.

Wojciech Kunicki ożenił się z Teklą Bielską i miał tylko dwie córki: Celestynę żonę hrabiego Teofila Suchodolskiego z Dorohuska i Antoninę żonę Jana Scipio del Campo.

Na początku XIX wieku Żdżarka liczyła 29 domów i 237 mieszkańców. W 1864 roku , gdy uwłaszczano ziemię dworską dóbr Hańsk, utworzono tu 25 gospodarstw rolnych na 212 morgach ziemi. Powstała więc samodzielna osada, włączona do gminy Hańsk.

W końcu XIX wieku założono tu szkołę początkową. W 1895 roku Żdżarka zwana też *Żdżarki* liczyła 41 domów i 260 mieszkańców. Liczba domów i mieszkańców najpewniej obejmowała również sąsiednie przysiółki.

W 1921 roku naliczono tu 27 domów i 172 mieszkańców. Prawie wszyscy podali narodowość polską, ale 150 mieszkańców było też wyznania prawosławnego.

Starzyzna

Starzyzna powstała najpóźniej w połowie XIX wieku. Założyli ją dziedzice Hańska. W 1864 roku ta wieś liczyła zaledwie 42 morgi ziemi, była to, więc bardzo mała osada. W tym czasie Starzyzna została uwłaszczona pomiędzy użytkujących tu ziemię chłopów i powstała samodzielna osada w gminie Hańsk.

W 1921 roku wieś Starzyzna liczyła 27 domów i 148 mieszkańców. Wszyscy byli prawosławnymi i podali narodowość polską. Osada rozwijała się dosyć szybko i w 1933 roku liczyła już 34 domy mieszkalne.

Głębokie

Również Głębokie powstało w połowie XIX wieku w ramach dóbr ziemskich Hańsk. W 1864 roku ta miejscowość została uwłaszczona i powstało tu 2 gospodarstwa rolne na 46 morgach ziemi. Jednak ta miejscowość rozwijała się niezwykle wolno. W drugiej połowie XIX wieku mieszkało tu dwie, najwyżej trzy rodziny.

Być może za sprawą I wojny światowej osada się wyludniła. Gdy w we wrześniu 1921 roku przybyli tu osoby dokonujące spisu powszechnego zastali w miejscowości Głębokie jeden dom a w nim jedną kobietę. Podała ona narodowość polską i wiarę prawosławną. Tak więc cała miejscowość liczyła zaledwie 1 mieszkańca. W 1933 roku było tu już 2 domy mieszkalne.

Leśna

Osada Leśna powstała na początku XX wieku i rozwijała się lepiej. Miejscowość powstała na gruntach folwarcznych, więc zwano ją kolonią.

W 1921 roku Leśna kolonia liczyła 7 domów i 36 mieszkańców. Wszyscy podali narodowość polską, ale część z nich była wyznania prawosławnego (16 osób) Osada rozwijała się bardzo szybko i w 1933 roku było tu już 32 domy mieszkalne.

BIBLIOGRAFIA:

- Boniecki Adam „Herbarz polski Tom 1-16 i Uzupełnienia”. Warszawa, 1899-1913
- Izdebski Hubert, *Samorząd terytorialny w Polsce, ustrój i działalność*. Warszawa 2001.
- Ćwik W., Ruder, *Lubelszczyzna – dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977.
- Czarnecki Włodzimierz, *Sieć osadnicza ziemi chełmskiej do połowy XIV do połowy XV wieku* [w:] „Rocznik Chełmski”, tom 3 z 1997 roku, Chełm 1997.
- Czarnecki Włodzimierz, *Rozwój sieci osadniczej ziemi chełmskiej w latach 1451-1510*. [w:] „Rocznik Chełmski”, tom 5 z 1999 roku. Chełm 1999.
- Czarnecki W. "Przemiany sieci osadniczej w ziemi chełmskiej od 1511 roku do końca XVI wieku" [w:] Rocznik Chełmski, tom VI, Chełm 2000.
- Gazeta Lubelska, z roku 1888, nr 46.
- Karte des westlichen Rußlands 1:100 000 (mapa arkusz N 36 Opalin)
- Katalog zabytków sztuki w Polsce, tom VIII, zeszyt 18, opracowała Ewa Smulikowska, Warszawa 1975.
- Kopruckowiak Albin, *Spółeczna aktywność w regionie chełmskim (1864-1914)* [w:] Rocznik Chełmski z 1995 roku. tom I.
- „Księga adresowa Polski (wraz z W. M. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosła i rolnictwa rok 1930”, *Annuaire de la Pologne (y compris la V. L. Dantzig)*, Warszawa 1930.
- Lustracja dóbr królewskich województwa ruskiego 1661-1665. część III, Wrocław 1976. s. 211-212.
- Mapa topograficzna Królestwa Kongresowego z roku 1839 w skali trójwiorstowej (1:126 000) , kolumna 6 pas 9.
- Mapa W.I.G. 1:100 000 z roku 1933. arkusze 43-37 i 42-36.
- „Nazwy miejscowe Polski, historia, pochodzenie, zmiany” pod red. K. Rymuta. Warszawa 1996-2003
- Nazwy miejscowe dawnej ziemi chełmskiej i bełskiej : (w granicach dzisiejszego państwa polskiego) pod red. Barbary Czopek., Wrocław 1988.
- „Przebój” nr 11 z 1930 roku. Pismo poświęcone samorządom.
- Przewodnik po Królestwie Polskim na podstawie najnowszych źródeł opracowany przez A. Bobińskiego i J.M. Bazewicza*. Warszawa 1901 .
- Rodzina, Herbarz szlachty polskiej, opracowany przez Seweryna hrabiego Uruskiego (*Armorial of Polish Nobility by Severin count Uruski*)., T. 1-14, Warszawa 1906
- serwis internetowy parafii ewangelicko-augsburskiej w Lublinie.
- www.genpol.com. – skrypt mapa Polski.
- Skorowidz miejscowości RP opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dnia 30 IX 1921 roku*, woj. lubelskie. Warszawa 1924.
- „Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Wawelskiego”. Tomy I-XIV. Warszawa 1880-1902.
- Śladkowski Wiesław, *Kolonizacja niemiecka w południow-wschodniej części Królestwa Polskiego w latach 1815-1915*. Lublin 1969.

Ziemia Włodawska (nr 20 z 1927 roku) (nr 4 z 1925 r) (nr 8 z 1927 roku) nr. 17 z 1924 (nr 12 rok II) 1924.

„*Źródła Dziejowe Polski, Polska w XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym opisał A. Pawiński*”, tom XVIII (część I) Ziemia Ruska” Warszawa 1892.